

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига XXXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Књига 7

МИТАР ПЕШИКАН

УКРШТАЊЕ ОНОМАСТИКОНА У СРЕМУ И СЛАВОНИЈИ
У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XVI ВЕКА

Посебан отисак из Зборника Шесте југословенске ономастичке конференције
(Доњи Милановац, 9—12. октобар 1985)

БЕОГРАД
1987

МИТАР ПЕШИКАН (Београд)

УКРШТАЊЕ ОНОМАСТИКОНА У СРЕМУ И СЛАВОНИЈИ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XVI ВЕКА

У два суседна села на западу Срема (западније Јамена и можда 2 km источније Суботиште) 1566/67. године пунолетни мушкарци имали су ова имена:

Јамена:	Суботиште:
Агоштан	Вукац
Андријаш	Вукашин
Андрић	Вукдраг
Ђура	Вукман
Иваниш	Вучета × 2
Илијаш	Добрашин
Имре	Ђурађ
Јакоб	Иван
Лукач	Милош
Мартин	Новак
Павал	Радосав.

Очигледан је ономастички контраст; западнијем типу је својствена општа християнизација именослова (означимо га са *x*), а источнијем висока заступљеност словенских основа (означимо га са *c*). Два турска пописа, Сремског санџака из 1566/67. године и Пожешког санџака из 1579. године, омогућили су ми да пратим одлике и односе ова два ономастикона од Земуна до предела Подравске Слатине. Први је издао у Турској амерички историчар В. W. McGowan¹, а за други сам се морао

¹ Bruce W. McGowan: *Sirem sancağı mufassal tahrir defteri*, Анкара 1983. (оригинал: TD 549, BVA, Istanbul). Одавде су узети и наведени примери (уз адаптацију турске лат. транскрипције имена). За књигу сам сазнао и до ње дошао захваљујући Момчилу Стојаковићу, сараднику Историјског института у Београду, који је и у цариградским архивима нашао и снимио неке за нашу ономастику веома важне пописе. — Пре Мек Гаувена одломак овог сремског пописа објавио је Хазим Шабановић (Турски извори за историју Београда, Београд 1964, стр. 578—601), од ког сам преузео датацију споменика.

служити рукописом, заправо копијом у Архиву Србије, осим што сам из једне студије загребачког историчара Ненада Моачанина преузео датацију споменика и читање имена неких славонских нахија која нисам био одгонетно у рукопису (писаном турском арабицом).² То је био врло обиман посао, од чега се овде могу предочити само најбитнији налази.

У приложеној табели анализира се по шест узорака од 250 особа из насеља са именима једног и другог типа, укупно три хиљаде пописаних људи. Види се да су за *x* тип (западнији) карактеристична имена *Анбруш*, *Андријаш*, *Анђол*, *Б(а)лаж* и изведенице, *Берџа*, *Гал*, *Гашијар*, *Геза*, *Гриур*, *Ивак*, *Јакоб*, *Маршин*, основе *Мај-* (*Мајијаш*, *Маје* или *Маја* и др.) и *Мик-* (*Миклош* или *Миклуш*, *Мика*, *Микола* или *Микула* и др.), онда *Михал*, *Штефан* или *Стефан* и *Ишијван*, *Ференац* и *Ференц*, *Хабјан*, *Шимун*, а и имена *Иваниш*, *Лукач*, *Павал* и *Томаш* далеко су чешћа него у источном типу, где се јављају изретка али нису искључена. У свим узорцима западнијег типа најмање сваки други човек носи неко од побројених имена (у просеку 55,8%), а у источним узорцима нигде не прелазе 2%, а и ово се преполовљује кад се изузму четири поменути имена (*Иваниш*, *Лукач*, *Павал*, *Томаш*).

Источном типу својствена је учесталост имена од словенских основа (близу 55% према непуних 7% у узорцима западног типа), од чега највише основа *Рад-* (са модификацијама близу 20%), која је у западним узорцима једва засведочена, а онда и основа *Вук-* и др. Маркантна су за овај тип и имена *Димитриј(е)* и изведенице, *Јован*, *Тодор*, а карактеристични су и односи *Никола* према *Мик-*, *Михаило* и сл. према *Михал* или *Михаљ*, *Стејан* према *Штефан* и *Ишијван*.

Просторни однос два ономастикона приказан је на карти.³ Источно од линије Илок—Раца нема насеља са западним ономастикомом (осим извесне мешовитости у неким селима близу ове линије), а онда долази прелазна зона, где источни тип у континуитету најдаље на запад иде дуж Саве (до иза Раче) и дуж Дунава (до Вуковара, а онда опет преко Ердута до Драве). Ово није никакав клин, јер на другој страни Дунава (у Бачкој и на северу око Баје) влада исти тип (за Барању засад немам никаквих података).

Нахија Ердут има на југозападу и западног типа имена, али је изнад две трећине насеља са источним типом, који преко ње мало залази и у нахију Осijek (Осек). Исто су тако само ивично захваћене овим типом

² Ненад Моачанин: Управна подјела и становништво Пожешког санџака (магистарски рад, Загреб 1982). Оригинал пописа Пожешког санџака из 1579. г.: *TD 672, VVA Istanbul*.

³ За Сремски санџак Мек Гауен је извршио подробну убикацију насеља и дао карту санџака и нахија. Преузимајући његове податке, припојио сам нахији Моровић предео села пописаних са нахијом Гргурувци, али са знаком да припадају Моровићу. — За Пожешки санџак извршио сам само прелиминарну убикацију насеља, колико се могло на основу карата 1 : 200000, те су и границе нахија само приближне и схематске. Треба имати у виду да су на картама као тип *x* узети и предели мађарског ономастикона, колико их је било у Пожешком санџаку.

нахије Винковци (Иванково), Немци и Посавје, а даље (приближно до линије Сл. Брод — Д. Михаљац) наилази предео компактног западног ономастикона. Ту налазимо четрнаест нахија без насеља са источним типом имена, као и три нахије са по једним и једну са два таква насеља, с тим што само у нахији Горјан (сз. од Бакова) налазимо већу групу насеља са источним типом, иако су и овде у мањини (16 : 28).

На западу санџака стање се међутим битно мења: повећава се број и удео насеља са источним типом имена. Она су и даље у изразитој мањини у нахијама Мославина (2 : 9), Ораховица (6 : 48) и Пожега (6 : 32), у нахији Кутјево однос се готово изравнава (7 : 8), а онда, с обе стране Папука, долазе четири нахије — Орљавска, Св. Миклош, Вођин и Слатиник (Подр. Слатина) — са готово компактним источним ономастиконем (западни тип само у три насеља: једно у нахији Вођин и два у нахији Св. Миклош). Исти је тип у превласти, али не тако изразито, и у крајњој северозападној нахији, Брезовици (11 : 8).

Додајмо још да турски попис указује на велику проређеност хришћанског живља у знатном делу Славоније. На пример, у нахији Пожега на 6 насеља са источним и 32 са западним ономастиконем налазимо 33 насеља са искључиво муслиманским именима.

Поређење са дијалектолошком картом показује да границе два ономастикона можемо узети за тадашње дијалекатске границе. На истоку се ономастичка граница добрим делом подудара са границом шумадијско-војвођанског дијалекта, а на западу указује на тадашњу границу досељеничких новоштокавских говора. При томе је у ово доба једва нагвештен хоризонтални новоштокавски појас који видимо на Ивићевој дијалектолошкој карти, што значи да се он уобличи касније. — Биће свакако од интереса испитати и пописе Пакрачког санџака на западу и северне Босне на југу од Пожешког санџака. Тако ћемо видети да ли се на Сави или јужније сусреће христијанизирани славонски ономастикон са типичним босанским, који је изванредно чувао словенске елементе у именима (пратио сам га засад само јужно од линије Травник — Кладањ).

Поређење са данашњим стањем показује да су уочене ономастичке границе и етнички индикативне. У ово доба и на овом простору ми можемо, не искључујући могућност мањих одступања, тип који смо назвали источним (а нашли смо га и на западу) идентификовати као српски, а западни тип као хрватски.

При овоме треба рећи да је ово само један специфични вид старо-хрватског ономастикона. Карактерише га не само христијанизација него и знатна хунгаризација личних имена, због које је доста тешко одредити хрватски и мађарски удео у мешовитим крајевима. Нисам то ближе испитивао, али је сигурно да је дуж Драве, на простору Осиек — Валпово, било и мађарског живља. На северу Срема и у Бачкој не уочавају се

мађарска насеља у ово доба, али се трагови ранијег мађарског живља виде у топонимији.

У компактним срединама долази до изражаја и низ разлика између мађарског и славонског хрватског ономастикона. Код Мађара су честа презимена типа данашњих (*Киш, Нађ, Ковач, Варја* и др.) и стоје испред имена. У хрватским пак крајевима хунгаризација је изразита код личних имена, а веома се добро одржавају словенски елементи (антропономастички и други) не само у топонимији него и у презименима и другим приимцима (тешко је рећи колико те антропомастичке приимке или придевке можемо сматрати очинствима, јер је сигурно да је код славонских Хрвата процес стварања презимена био у ово време отишао даље него код Срба).

Занимљиво је да процесу християнизације најбоље одолевају имена *Живко* и *Вук* (као просто име, без суфикса), можда због заштитне намене оваквих имена.

Додајмо на крају да постоје и заједничке особине два анализирана ономастикона, нпр. имена *Петар, Иван*, деривати основе *Ђур-*, али је стицајем историјских, верских и културолошких прилика дошло и до ваљда најизразитијег ономастичког контраста на словенском југу, што нам омогућава да егзактно утврђујемо неке историјске податке и односе, о којима други извори из овога доба не дају тако одређена сведочанства. Ти су подаци, како смо видели, директно употребљиви у историјској дијалектологији; ону исту Јамену коју смо на почетку сучелили са суседним Суботиштем налазимо и у Ивићевој Дијалектологији, као место где се стари славонски дијалекат сучељава са новоштокавским шумадијско-војвођанским.

Митар Пешикан

СКРЕЩЕНИЕ ОНОМАСТИКОНОВ В СРЕМЕ И СЛАВОНИИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVI ВЕКА

Резюме

Исходя из данных турецких кадастров, автор констатирует два типа типа личных имен в западном Среме и в Славонии во второй половине XVI века:

тип Х: почти полная христианизация и сильное влияние венгерского ономастикона — система присуща хорватскому населению в Среме и Славонии;

тип С: последовательное сохранение славянских имен и основ — система присуща сербскому населению.

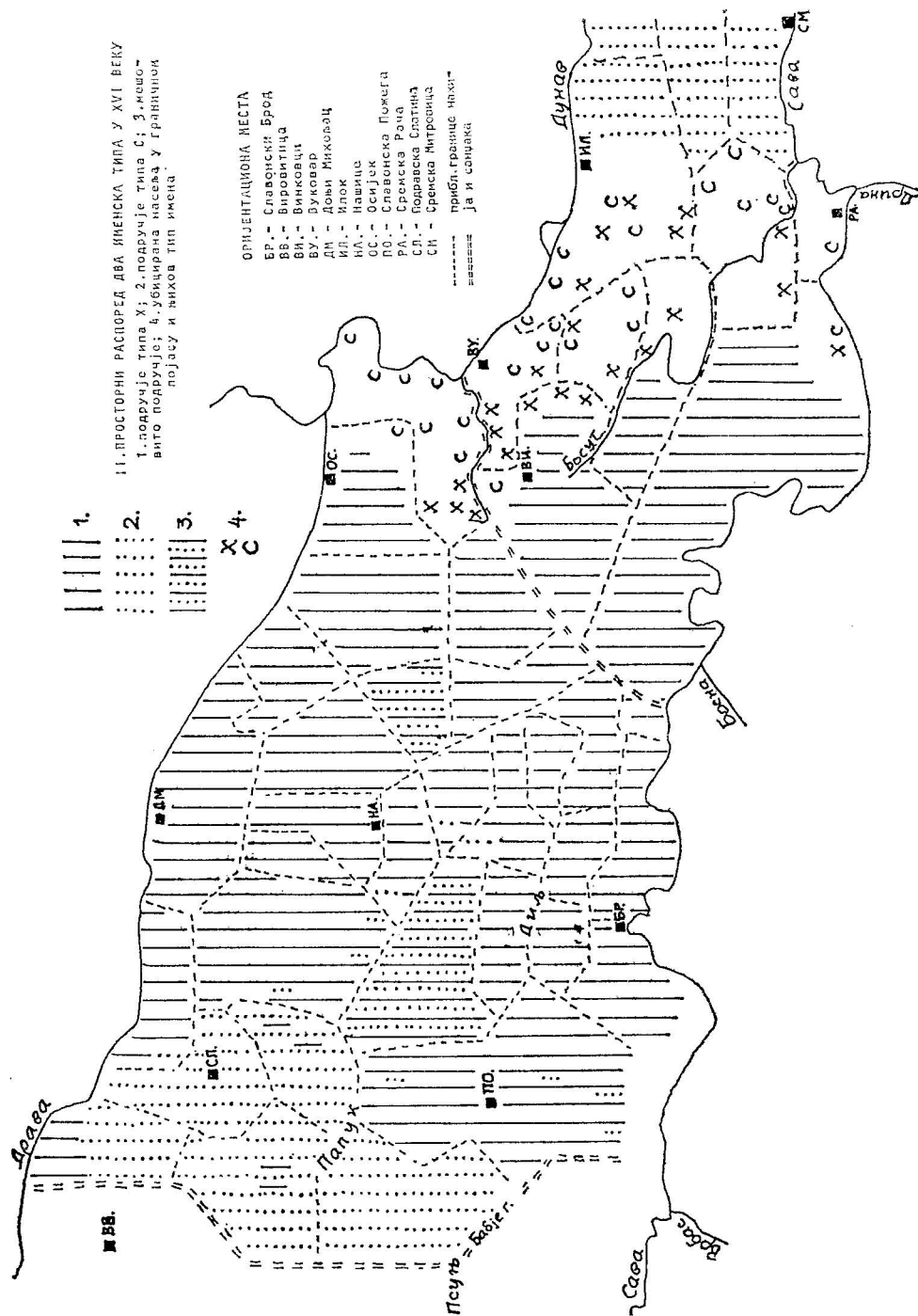
Границы этих двух типов в то же время являлись границами новоштокавского и старинного славонского диалектов.

Учесћалосћ имена на 250 особа у Срему 1566/7. и Славонији 1579. год.

с:						х:						
Дми	Грг	Ил	Вук	Ерд	Сла	Вук	Нѣм	Пос	Бро	Наш	Мос	
—	1	1	1	—	—	Анбруш	1	1	5	—	—	—
—	—	—	2	—	—	Андријаш	10	7	7	6	9	14
1	1	—	1	—	—	Антол	5	4	11	10	2	4
—	2	1	1	2	—	Б(а)лаж и извед.	8	7	10	5	11	13
—	—	1	—	—	—	Берта	1	7	2	—	—	1
—	—	—	—	—	—	Гал	5	—	3	4	1	—
—	—	—	—	—	—	Гашпар	—	2	2	—	—	—
—	—	—	—	—	—	Геза	5	3	1	—	—	—
1	—	—	1	1	—	Гргур	4	4	4	10	6	5
—	—	—	—	—	—	Ивак	—	—	2	15	2	—
—	1	1	—	—	—	Јакоб	13	4	5	1	4	—
—	1	5	1	—	—	Мартин	6	6	10	9	14	10
1	—	1	2	1	1	Мат-	24	18	13	14	24	17
—	—	2	—	2	—	Мик-	4	14	5	19	9	10
1	1	2	—	1	—	Михал (-аљ)	14	12	7	14	20	16
—	1	1	1	—	—	Штефан (Ст-)	10	3	6	—	11?	6?
—	—	—	—	—	—	Иштван	—	2	4	13	—	—
—	—	—	—	—	—	Ферен(а)ц	5	3	2	3	6	5
—	—	—	—	—	—	Хабјан	2	2	—	—	—	—
1	1	2	1	—	—	Шимун	2	1	3	—	1	4
—	3	1	4	—	3	Иваниш	3	10	4	4	11	12
2	1	6	—	—	—	Лукач	4	7	5	1	—	1
4	6	3	3	1	3	Павал	10	10	17	9	10	10
2	—	2	2	—	1	Томаш	7	11	12	10	7	5
13	20	30	20	7	8	СВЕГА	143	136	138	147	146	123
57	44	46	48	44	57	Рад- и модиф.	—	1	3	2	—	—
27	36	26	34	33	25	Вук и извед.	1	4	3	8	2	2
4	2	3	11	17	17	Вуј- или Вој-	—	2	—	1	—	1
137	126	110	143	146	157	СВЕГА СЛОВ.	20	19	19	23	10	5
8	6	4	3	—	1	Димитр-	2	2	2	1	—	1
11	15	17	11	13	10	Јован	—	1	1	—	—	—
15	8	6	9	5	8	Никола	2	4	2	3	2	—
2	6	3	3	2	1	Тодор	—	—	—	—	—	—
6	13	10	7	9	7	Ђур-	15	18	19	21	30	25
2	3	1	2	5	1	Живко	5	2	3	3	1	—
2	5	4	9	2	3	Иван	5	5	3	5	3	5
8	7	9	8	6	3	Петар	15	16	13	15	11	14

УЗОРЦИ ИСТОЧНОГ ТИПА (С): *Дми* — запад нахије Дмитровица (редом насеља); *Грг* — нах. Гргуровци (источнија насеља); *Ил* — нах. Илок (исток); *Вук* — нах. Вуковар (пробрана насеља према типу, укључујући нека из суседних нахија); *Ерд* — нах. Ердут (пробрана насеља типа с); *Сла* — нах. Слатиник и Воћин.

УЗОРЦИ ЗАПАДНОГ ТИПА (Х): *Вук* — нах. Вуковар (пробрана насеља према типу); *Нѣм* — нах. Нѣмци (редом насеља сем једно); *Пос* — нах. Посавје (без југоист. дела); *Бро* — нах. Равна код Сл. Брода (редом насеља); *Наш* — околина Нашица, нах. Подгорач и Подлужје (редом насеља сем једно); *Мос* — нах. Мославина (без насеља типа с).

1. СРАЗМЕРА СЕЛА СА ОНОНАСТИКОНОМ ТИПА X И С
У НАХИЛАНА НА ЗАПАДУ СРЕМНОКОГ САНАКА 1566/71.
И У ПОКЕШКОМ САНАКУ 1579. ГОДИНЕ

